

Taalvaardigheid in beeld

Auteur: *Marijke Kienstra*

In de strijd om het verhogen van de opbrengsten van het taalonderwijs zetten basisscholen een heel arsenaal aan toetsen in. Er zijn echter goede redenen om binnen opbrengstgericht werken niet alleen toetsen, maar ook observatie-instrumenten en portfolio's een rol te laten spelen. In opdracht van SLO is daarom onderzocht welke van dergelijke evaluatie-instrumenten beschikbaar zijn voor het taalonderwijs op de basisschool. Dit artikel presenteert de resultaten van het onderzoek. Daarbij gaat het vooral om de vraag hoe de verschillende portfolio's en observatie-instrumenten zich verhouden tot de referentieniveaus taal.

Het huidige kabinet zet het beleid voor taal en rekenen van zijn voorgangers om de prestaties van leerlingen te verbeteren, voort (Ministerie OCW, 2007; Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen, 2008; Ministerie OCW, 2012). Daarbij worden heldere onderwijsdoelen en doorlopende leerlijnen bepleit. Leraren zouden zich in het bijzonder op leeropbrengsten moeten focussen. Hoewel scholen zelf mogen bepalen hoe ze opbrengstgericht werken in praktijk brengen, wordt het systematisch werken met een leerlingvolgsysteem en het toetsen om bereikte taalvaardigheidsniveaus vast te stellen, gestimuleerd (Ministerie OCW, 2011). De wetgeving voor de referentieniveaus taal en rekenen moet daarbij het fundament vormen voor een structurele verhoging van de beheersing van de basisvaardigheden van leerlingen in het primair onderwijs, het speciaal onderwijs, het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Ook is inmiddels een doorlopende toetslijn opgesteld.

Binnen opbrengstgericht werken zouden echter niet alleen toetsen, maar ook observaties en portfolio's een rol moeten spelen. Daar zijn verschillende argumenten voor. Ten eerste is er met deze instrumenten de mogelijkheid om taalvaardigheid holistisch (integratief) te evalueren. Dit sluit aan bij het idee dat het bij taalvaardigheid om een complex van vaardigheden gaat. Ook het feit dat men bij het meten van taalvaardigheid rekening moet houden met de niet-lineaire ontwikkeling van taalvaardigheid pleit voor het gebruik van portfolio's en observatie-instrumenten. Deze instrumenten kunnen immers zicht geven op een ontwikkeling over een langere periode.

Vervolgens geven ook actuele ontwikkelingen op het gebied van instructie-

theorieën en motivatietheorieën uit de onderwijspsychologie en onderwijskunde aanleiding om portfolio's en observatie-instrumenten in te zetten binnen het onderwijs. Een belangrijke aanname binnen moderne theorievorming is dat mensen van nature gemotiveerd zijn te leren en dat een onderwijsomgeving vooral moet zorgen dat die natuurlijke drang niet verstoord wordt. Ryan en Deci (2000, in: Castelijns e.a., 2011) benadrukken dat intrinsieke motivatie in stand blijft in leeromgevingen waarin leerlingen een relatief hoge autonomie hebben, waarin zij een gevoel van competentie ervaren en zich sociaal verbonden voelen met de leerkracht en medeleerlingen. Dit gevoel zou ernstig verstoord kunnen worden door te veel externe beloningen of door te sterke controle uit te oefenen; te vaak overhoren, te sterke nadruk op evaluatie en nadruk op zwakke plekken in plaats van op sterke kanten. Samenhangend met de verschuivingen in leer- en motivatietheorieën, heeft ook evaluatie een andere betekenis en functie gekregen. Evaluatie wordt niet langer gezien als een afzonderlijke stap die volgt op het geven van onderwijs (evalueren van het leren), maar als essentieel onderdeel van het onderwijs zelf (evalueren om te leren). Het werken met portfolio's en observatie-instrumenten past binnen de veranderde visie op evaluatie (Castelijns e.a., 2011).

Ten slotte zijn er ook maatschappelijke ontwikkelingen die pleiten voor portfolio's en observaties. Het huidige tijdsgewricht waarin kennis snel veroudert, vraagt om levenslang leren waarbij mensen zelf verantwoordelijkheid dragen. Wanneer we op school leerlingen met portfolio's laten werken, geven we ze de gelegenheid al jong te leren met die verantwoordelijkheid om te gaan (Poo, 2011).

Onderzoek naar observatie-instrumenten en portfolio's

Om een antwoord te krijgen op de vraag welke observatie-instrumenten en portfolio's een rol zouden kunnen spelen binnen het taalonderwijs in het primair onderwijs, is daarom een inventariserend onderzoek uitgevoerd. Hierbij ging het om het in kaart brengen van het aanbod aan observatie-instrumenten waarmee de leerkracht de mondelinge en/of schriftelijke taalontwikkeling van leerlingen kan volgen en kan bijhouden wat een leerling allemaal al begrijpt en verwoordt, en daarnaast om de beschikbaarheid van portfolio's.

Van portfolio's zijn tal van definities in omloop. Vijf kenmerken die in deze definities steeds terugkeren, zijn bij de inventarisatie als selectiecriteria gehanteerd (vergelijk Dochy e.a., 2002, in: Janssens e.a., in: Castelijns e.a., 2011):

- het gaat om een verzameling werk van leerlingen;
- elke leerling stelt zelf zijn portfolio samen;
- in een portfolio wordt de groei of ontwikkeling gedocumenteerd;
- essentieel is de reflectie op het leerproces door de leerling zelf;
- instructie en begeleiding door een leerkracht worden verondersteld.

Hierbij hoeft het niet om een voorgestructureerd pakket te gaan. Veelal is een portfolio onderdeel van een methode, een werkwijze om zelfsturing in het leerproces te bevorderen en kunnen scholen het werken met het portfolio zelf vorm geven (Nieuweg, 2006, in: Castelijns e.a., 2011). Binnen de gehanteerde criteria bleek wat betreft de mate van zelfsturing veel variatie mogelijk, naast de zogenaamde leerling-volg-jezelfsystemen met een werk-, evaluatie- en presentatieportfolio,

waarbij de leerling bepaalt wat hij aan anderen laat zien, ook systemen waarbij de leerkracht informatie uit een portfolio door kan geven aan derden. Enkele instrumenten, zoals de digitale leeromgeving *XS Cockpit* en de observatie-instrumenten *Kind Observatie Registratie* en *Ontwikkelingsvolgmodel* voldeden niet aan de criteria, omdat bij deze instrumenten het de leerkracht is die leerlingwerk verzamelt en de leerlingen niet zelf hun portfolio's samenstellen.

De inventarisatie vond plaats tussen half mei en half augustus 2011. Door een search op internet (met zoektermen observatie, observatie-instrument, portfolio, leerling portfolio, taalportfolio, digitaal portfolio, webbased portfolio, e-portfolio) en door raadpleging van enkele taalspecialisten is een representatieve lijst van 25 instrumenten tot stand gekomen. De lijst is op dit moment niet uitputtend. In tabel 1 zijn de instrumenten opgenomen. De tabel bevat naast dertien observatie-instrumenten en negen portfolio's ook drie instrumenten met zowel een observatie-, als portfoliofunctie. Gespecificeerd is voor welke groepen van de basisschool de instrumenten bedoeld zijn. Van de 25 instrumenten zijn volgens een vast stramen (zie tabel 2) beschrijvingen gemaakt, die beschikbaar gemaakt zullen worden via www.leermiddelenplein.nl en via de website van SLO. In dit artikel bespreken we enkele analyses die op basis hiervan gemaakt zijn.

De gevulde vakjes achter de instrumenten in tabel 1 geven aan voor welke groepen van de basisschool de instrumenten bedoeld zijn. De verschillende kleurtinten laten daarnaast ook zien welk type instrument het betreft: een observatie-instrument, een portfolio, of een instrument met zowel een observatie-, als portfoliofunctie.

Instrument	Groep 1/2	Groep 3	Groep 4	Groep 5	Groep 6	Groep 7	Groep 8
(Digitaal) kinderportfolio							
Digitaal portfolio Po							
Estafetteloper en Leesdossier							
Europees taalportfolio							
Evalueren in interactief taalonderwijs							
Evalueren met kinderen							
Follow-me							
Horeb-Po							
Ik & Ko Observatielijst							
KIJK!							
Kind Observatie Registratie							
Nijmeegse observatieschaal voor kleuters							
Observatielijst voor taalvaardigheid van de leerling							
Observatielijst lezen en schrijven							
Ontwikkelingsvolgsysteem voor kleuters							
Ontwikkelingsvolgmodel							
Pedagogisch didactisch onderzoek van het jonge kind							
Piramide Controlelijst Beheersing basisbegrippen							
Pravoo-digitaal							
Signaleringslijst voor kleuters							
Taallijn Checklists en gezinsportfolio							
Taalplezier Observatie- en hulpprogramma voor kleuters in de basisschool							
TOM portfolio							
Webbased taalportfolio							
Webfolio							
Totaal: 25	15	7	7	11	11	11	10

■ Observatie-instrument
■ Instrument met observatie- en portfoliofunctie
■ Portfolio (groep gespecificeerd)
■ Portfolio (groep niet gespecificeerd)

Tabel 1: *Observatie-instrumenten en portfolio's waarmee de taalvaardigheid van leerlingen in het PO geëvalueerd kan worden*

Lichtroze gemarkeerd in de tabel zijn de instrumenten zonder verdere specificatie van de doelgroep. Onduidelijk is, of deze instrumenten ook bedoeld zijn voor de jongste leerlingen op de basisschool.

Vooraf voor de kleutergroepen blijkt er een ruime keuze aan instrumenten te zijn. Negen van de zestien instrumenten waarmee de leerkracht kan observeren, zijn specifiek voor groep 1/2 ontwikkeld.

Algemene gegevens

Titel
 Ontwikkeld door
 Jaar van uitgave
 Domein

Korte beschrijving

Onderliggende visie
 — Visie op taalleren en taalonderwijs
 — Visie op evalueren van taalonderwijs
 Doel
 — Rol van de leraar bij het werken met het instrument
 — Activiteiten van de leraar
 — Vereiste vakinhoudelijke competenties
 Activiteiten van leerlingen
 Organisatie en werkvormen
 Tijdsinvestering
 Plaats
 Materialen

Inhouden / Relatie met referentiekader taal

Instrument
 Domein/ subdomein
 Tekstkenmerken
 Taken
 Kenmerken taakuitvoering

Tabel 2: *Beschrijvingskader observatie-instrumenten en portfolio's*

Passend binnen de huidige sterk gemedialiseerde samenleving blijken veel instrumenten in digitaal formaat beschikbaar te zijn, als cd-rom, web gebaseerd ('web-based'), of te downloaden bestand. Het aanbod aan observatie-instrumenten en portfolio's blijkt verder heel breed. Verschillen tussen instrumenten hangen onder andere samen met achterliggende visie op (taal)onderwijs en evalueren (natuurlijk leren, competentiegericht leren, basisontwikkeling, interactief taalonderwijs et cetera), met de richtlijnen die de instrumenten bieden voor inbedding in het onderwijs en vervolgaanbod, met de aantrekkelijkheid van de materialen en met de wijze waarop de instrumenten zich verhouden tot de referentie-

niveaus taal. Op dit laatste punt gaan we in de volgende paragrafen verder in.

Relatie met referentieniveaus taal

In *Referentiekader taal en rekenen* (Ministerie OCW, 2009) is vastgelegd wat leerlingen moeten kennen en kunnen op het gebied van Nederlandse taal en rekenen/wiskunde. De referentieniveaus moeten leerkrachten en leerlingen houvast bieden bij de vormgeving van het onderwijs. We onderzochten hoe de instrumenten zich verhouden tot het fundamentele niveau (niveau 1F) voor het primair onderwijs, speciaal onderwijs en praktijkonder-

wijs, het niveau dat gemiddeld ongeveer 75% van de leerlingen aan het einde van de basisschool moet halen. Tabel 3 geeft weer aan welke domeinen en subdomeinen van de referentieniveaus taal de verschillende instrumenten aandacht besteden.

De verschillende kleurtinten in tabel 3 laten net als in tabel 1 zien om welk type evaluatie-instrumenten het gaat. De aanduiding [+] betekent dat een instrument aandacht besteedt aan het (sub)domein dat aan de kop van de betreffende kolom staat. Bij de instrumenten met een dubbele functie is zoveel mogelijk aangegeven of het daarbij het observatie- [O], of het portfoliodeeldeel [P] van het instrument betreft.

Op basis van de gegevens in tabel 3 kunnen we het volgende constateren:

- Voor het volgen van de ontwikkeling van de schriftelijke taalvaardigheid is er keuze uit een flink aantal instrumenten: er zijn negentien instrumenten beschikbaar voor het domein Lezen en achttien voor Schrijven.
- Ook voor de evaluatie van mondelinge taalvaardigheid is er een redelijk aanbod, al is de keuze met vijftien instrumenten hier iets kleiner dan bij schriftelijke taalvaardigheid. Het subdomein Luistervaardigheid lijkt met elf instrumenten hierbij het slechtst bedeed te zijn.
- Voor scholen die een instrument zoeken dat aandacht schenkt aan (alle subdomeinen van) zowel Mondelinge taalvaardigheid, als Lezen, als Schrijven zijn drie observatie-instrumenten beschikbaar voor groep 1/2 (*Ik & Ko Observatielijst, KIJK!* en *Kind Observatie Registratie*) en een portfolio voor groep 5 tot en met 8, namelijk *Europees taalportfolio*. Voor groep 3 en 4 komt wat dit betreft geen enkel instrument in aanmerking.

— Slechts vier instrumenten zijn gericht op het domein Begrippenlijst en taalverzorging. Dit geringe aantal kan deels het gevolg zijn van de overlap van dit domein met het domein Schrijven. In verschillende situaties is het niet eenvoudig om onderscheid te maken tussen kennis van regels en een juist gebruik van regels. Daarnaast lijkt de wijze waarop taalbeschouwing in het referentiekader is uitgewerkt, van invloed te zijn geweest. De begrippenlijst in het referentiekader sluit volgens Van der Beek en Paus (2011) aan bij het instrumentele perspectief op taalbeschouwing, waarbij taalbeschouwing een middel is om tot betere taalbeheersing te komen. Instrumenten zoals *Ik & Ko Observatielijst*, die passend binnen het bredere perspectief op taalbeschouwing deze als doel op zich nastreven, zijn hier daarom niet meegeteld.

Vervolgens is nader onderzocht hoe de verschillende instrumenten de taal-domeinen uit *Referentiekader taal en rekenen* in beeld brengen. Hierna volgt een bespreking van de resultaten van deze analyses. Achtereenvolgens komen aan de orde: de drie subdomeinen van Mondelinge taalvaardigheid (Gesprekken, Luisteren en Spreken), de twee subdomeinen van Lezen (Zakelijke teksten en Fictionele, narratieve en literaire teksten (kortweg Fictie)) en het domein Schrijven. Het domein Begrippenlijst en taalverzorging zullen we hier verder buiten beschouwing laten. Om recht te doen aan de wijze waarop de verschillende instrumenten taalbeschouwing en taalverzorging in beeld brengen, is een verdergaande analyse nodig.

- (Digitaal) kinderportfolio
- Digitaal portfolio Po
- Estafetteloper en Leesdossier
- Europees taalportfolio
- Evalueren in interactief taalonderwijs
- Evalueren met kinderen
- Follow-me
- Horeb-Po
- Ik & Ko Observatielijst
- KIJK!
- Kind Observatie Registratie
- Nijmeegse observatieschaal voor kleuters
- Observatielijst voor taalvaardigheid van de leerling
- Observatielijst lezen en schrijven
- Ontwikkelingsvolgsysteem voor kleuters
- Ontwikkelingsvolgmodel
- Pedagogisch didactisch onderzoek van het jonge kind
- Piramide Controlelijst Beheersing basisbegrippen
- Pravoo-digitaal
- Signaleringslijst voor kleuters
- Taallijn Checklists en gezinsportfolio
- Taalplezier Observatie- en hulpprogramma voor kleuters in de basisschool
- TOM portfolio
- Webbased taalportfolio
- Webfolio
- Totaal: 25**

- + Heeft relatie met
- gg Geen gegevens
- O Observatie-instrument
- P Portfolio

	Mondelinge taalvaardigheid (N = 15)			Lezen (N = 19)		Schrijven (N = 18)	Begrippen (N = 4)	
	Gesprekken	Luisteren	Spreken	Zakelijk	Fictie		Begrippen	Taalverzorging
(Digitaal) kinderportfolio		+		+	+	+		
Digitaal portfolio Po						+		
Estafetteloper en Leesdossier	+			+	+			
Europees taalportfolio	+	+	+	+	+	+		
Evalueren in interactief taalonderwijs	+				+	+		
Evalueren met kinderen	O+		O+	O+		P+		
Follow-me	+		+	+	+	+		
Horeb-Po	O+		+	P+	O+	P+	+	
Ik & Ko Observatielijst	+	+	+	+	+	+		
KIJK!	+	+	+	+	+	+		
Kind Observatie Registratie	+	+	+	+	+	+	+	
Nijmeegse observatieschaal voor kleuters	+	+	+	+				
Observatielijst voor taalvaardigheid van de leerling	+	+	+			+		
Observatielijst lezen en schrijven				+	+	+		
Ontwikkelingsvolgsysteem voor kleuters	gg	gg	gg	gg	gg	gg		
Ontwikkelingsvolgmodel	gg	gg	gg	gg	gg	+		
Pedagogisch didactisch onderzoek van het jonge kind	+	+	+		+	+		
Piramide Controlelijst Beheersing basisbegrippen	+	+	+					
Pravoo-digitaal	+	+	+		+			
Signaleringslijst voor kleuters					+	+		
Taallijn Checklists en gezinsportfolio			P+	P+	O+, P+	O+, P+	+	+
Taalplezier Observatie- en hulpprogramma voor kleuters in de basisschool	+	+	+					
TOM portfolio	+		+	+	+	+		
Webbased taalportfolio	gg	gg	gg	+	+	+		
Webfolio	gg	gg	gg	gg	gg	gg		
Totaal: 25	14	11	14	15	16	18	2	2

	Observatie-instrument
	Instrument met observatie- en portfoliofunctie
	Portfolio (groep gespecificeerd)
	Portfolio (groep niet gespecificeerd)

Tabel 3: Relatie van evaluatie-instrumenten met (sub)domeinen van de referentieniveau taal

Evaluatie van mondelinge taalvaardigheid

Het eerste subdomein van Mondelinge taalvaardigheid dat we hier bespreken, Gesprekken, heeft twee taken: Deelnemen aan discussie en overleg en Informatie uitwisselen. Negen instrumenten besteden aan beide taken aandacht. Dat zijn: *Europees taalportfolio*, *Evalueren in interactief taalonderwijs*, *Evalueren met kinderen*, *Follow-me*, *Ik & Ko Observatielijst*, *Kind Observatie Registratie*, *Nijmeegse observatieschaal voor kleuters*, *Observatielijst voor taalvaardigheid van de leerling* en *TOM portfolio*. Daarnaast belichten *Horeb-Po*, *KIJK!* en *Taalplezier* alleen de discussietaak en *Pedagogisch didactisch onderzoek van het jonge kind*, *Piramide Controlelijst Beheersing basisbegrippen* en *Pravoo-digitaal* alleen de taak gericht op het uitwisselen van informatie.

Wat betreft de taakuitvoering zijn de verschillende instrumenten vooral gericht op de wijze waarop leerlingen tijdens gesprekken beurten nemen, bijdragen aan samenhang en afstemmen op het gespreksdoel.

Een instrument dat aan alle onderscheiden taken en kenmerken behorende bij gespreksvaardigheid refereert, namelijk *Europees taalportfolio*, bekijken we nader. Dit portfolio is een bijzonder instrument dat in Europees verband wordt ingevoerd. De Europese culturele identiteit en het wederzijds begrip tussen mensen uit verschillende culturen vormt het kader voor het implementeren van dit taalportfolio. In Nederland zijn er van dit portfolio versies beschikbaar voor primair onderwijs en voortgezet onderwijs. Leerlingen kunnen hiermee hun kennis van de verschillende talen die ze kennen (Nederlands, Fries, een moderne

Ik kan iemand groeten en afscheid nemen. Voorbeeld(en)	Nog niet	Een beetje	JA!
Ik kan vertellen hoe het met me gaat. Voorbeeld(en)	Nog niet	Een beetje	JA!
Ik kan om dingen vragen, voor iets bedanken, begrijpen wanneer om iets gevraagd wordt. Voorbeeld(en)	Nog niet	Een beetje	JA!
Ik kan informatie vragen of geven. Voorbeeld(en)	Nog niet	Een beetje	JA!
Ik kan antwoord geven op vragen van anderen. Voorbeeld(en)	Nog niet	Een beetje	JA!
Ik kan zeggen wat ik wel en niet leuk vind en ik kan vragen wat anderen wel en niet leuk vinden. Voorbeeld(en)	Nog niet	Een beetje	JA!
Ik kan duidelijk maken dat ik iets niet begrijp, ik kan vragen wat de ander bedoelt. Voorbeeld(en)	Nog niet	Een beetje	JA!

Tabel 4: *Europees taalportfolio*: Taalvorderingen: evaluatie van gespreksvaardigheid

vreemde taal, of een streektaalvariant), documenteren. Daarvoor staan de leerling de volgende onderdelen van het portfolio ter beschikking:

- Taalbiografie, waarin de leerling kan noteren welke talen hij al (een beetje) kent, met wie hij ze spreekt et cetera;
- Taalvorderingen: waarin de leerling kan bijhouden wat hij al in een taal kan en wat hij nog wil leren;
- Dossier: waarin de leerling alle opdrachten kan bewaren die hij heeft gemaakt en die laten zien wat zijn taalniveau is;
- Talenpaspoort: met alle gegevens over de leerling en het niveau dat hij heeft in de talen die hij kent.

Tabel 4 geeft de items weer die in Taalvorderingen zijn opgenomen voor de evaluatie van gespreksvaardigheid (uit: <http://mijn.europeestaalportfolio.nl/TaalPortfolio>).

Tabel 4 laat zien dat *Europees taalportfolio* erop is gericht het gevoel van competentie van de leerling te versterken. Ieder succes (hoe klein ook), kan door de leerling in hoofdletters en met uitroepeteken worden bevestigd.

Zoals te zien in tabel 3, is maar een relatief kleine groep instrumenten uitgerust voor de evaluatie van luistervaardigheid, het tweede subdomein van Mondelinge taalvaardigheid. Daarbij blijken instrumenten weinig oog (oor) te hebben voor

de lengte en opbouw van teksten. Slechts vier van de elf instrumenten (*Europees taalportfolio*, *Nijmeegse observatieschaal voor kleuters*, *Piramide Controlelijst Beheersing basisbegrippen* en *Pravoo-digitaal*) bevatten mogelijkheden om de evaluatie van luistervaardigheid te relateren aan de structuur, ordening van informatie en informatiedichtheid van aangeboden teksten. Daarnaast laat de analyse zien dat instrumenten vooral gericht zijn op het luisteren naar instructies en verhalen en dergelijke als lid van een live-publiek en dat slechts twee instrumenten aandacht besteden aan het luisteren naar radio en televisie en gesproken teksten op internet. Dat laatste is zeker opvallend in de huidige door ICT-gedomineerde samenleving, waarin digitale geletterdheid een basisvaardigheid is.

Opvallend is verder dat het bij de evaluatie van de taakuitvoering vooral gaat om tekstbegrip, en in veel mindere mate om de interpretatie, evaluatie (het vellen van een oordeel over en het verwoorden ervan), of een complexe vaardigheid als het samenvatten van een tekst of (fragment van een) televisie- of radioprogramma. *Observatielijst voor taalvaardigheid van de leerling* besteedt aandacht aan alle kenmerken van de taakuitvoering.

Twee instrumenten steken wat betreft dekking van dit subdomein gunstig af bij de rest: *Observatielijst voor taalvaardigheid van de leerling* en *Ik & Ko Observatielijst*, instrumenten die bedoeld zijn voor het regelmatig observeren van reguliere activiteiten in de kleine groep. *Ik & Ko* dat een aparte observatielijst begrijpend luisteren heeft, bekijken we nader. De volgende items hebben betrekking op de vaardigheid van leerlingen om een voorgelezen prentenboek of verhaal te begrijpen:

“Slechts twee instrumenten besteden aandacht aan het luisteren naar radio en televisie en gesproken teksten op internet. Dat laatste is zeker opvallend in de huidige door ICT-gedomineerde samenleving, waarin digitale geletterdheid een basisvaardigheid is.”

Stadium 1 vindt het nog moeilijk om vragen te stellen als het iets in een verhaal niet begrijpt

Stadium 2 stelt eenvoudige vragen ter verduidelijking, maar kan niet altijd duidelijk maken wat het bedoelt

Stadium 3 stelt gedetailleerde vragen om beter te begrijpen wat er verteld wordt

Stadium 1 vertelt verhalen na met losse woorden

Stadium 2 kan met hulp een verhaal in grote lijnen navertellen

Stadium 3 kan een verhaal vrij gedetailleerd in eigen woorden navertellen

Wat deze items in ieder geval duidelijk maken, is hoe lastig het is om de luistervaardigheid van een leerling los van diens gespreks- en spreekvaardigheid te beoordelen.

Veertien instrumenten richten zich op de spreekvaardigheid van leerlingen, het laatste subdomein van Mondelinge taalvaardigheid. Binnen dit subdomein gaat het om het beschrijven van alledaagse aspecten, het verslag uitbrengen van activiteiten en het houden van een korte presentatie et cetera. Bij evaluatie van de wijze waarop

een leerling zich kwijt van deze taak hebben de instrumenten vooral aandacht voor de woordenschat en het woordgebruik van de leerling (elf instrumenten) en daarnaast (acht instrumenten) voor de vloeiendheid, verstaanbaarheid en grammaticale beheersing. De vraag of leerlingen bij het houden van een monoloog trouw blijven aan het spreekdoel en afstemmen op het publiek krijgt in veel mindere mate aandacht (respectievelijk vier en drie instrumenten). Zonder het belang van goed woordenschat-onderwijs te willen bagatelliseren, lijken de laatste twee aspecten toch stiefkinderlijk bedeed te zijn. *Nijmeegse observatieschaal voor kleuters* steekt hier overigens gunstig af en schenkt aan alle kenmerken van de taakuitvoering aandacht.

Evaluatie van leesvaardigheid

Zoals tabel 3 laat zien zijn er negentien instrumenten beschikbaar voor evaluatie van de leesvaardigheid. Veertien van deze instrumenten besteden zowel aandacht aan zakelijke teksten, als aan fictie. Bijna

“Zowel wat betreft de mondelinge als schriftelijke taalvaardigheid is er relatief weinig aandacht voor een complexe vaardigheid als het samenvatten van een tekst en daarnaast voor de afstemming van het taalgebruik op het publiek, de natuurlijke context.”

alle instrumenten hebben de optie om bij fictie de moeilijkheidsgraad van de teksten te karakteriseren, bij zakelijke teksten is dat bij slechts twee van de drie instrumenten mogelijk. De instrumenten brengen vooral in beeld in hoeverre leerlingen vloeiend kunnen lezen en de tekst begrijpen. Opvallend is dat de complexere vaardigheid samenvatten (van zakelijke teksten) net zo min als bij luistervaardigheid aandacht krijgt.

Er zijn twee instrumenten die de leesvaardigheid van leerlingen zo gedetailleerd evalueren dat ze alle nuancerings met betrekking tot taken en kenmerken van de taakuitvoering van de twee subdomeinen van het referentiekader aanbrengen. Dat zijn de portfolio's *Follow-me* en *TOM portfolio*.

Met het eerder genoemde leerling-volgzelfsysteem *Follow-me* verzamelt de leerling bewijzen van zijn eigen ontwikkeling, maakt daar een selectie uit en koppelt deze aan de leer- en ontwikkelingslijnen van de school. Bijzonder is dat de leerling niet alleen zelf op een leerlijn aan kan geven wat zijn niveau is, maar dat hij daarover ook de mening kan vragen van medeleerlingen en de leerkracht, en dat

de verschillen en overeenkomsten tussen de verschillende oordelen vervolgens basis zijn voor regelmatig gesprekken tussen leerling en leerkracht.

Evaluatie van schrijfvaardigheid

Met betrekking tot schrijfvaardigheid blijken instrumenten vooral houvast te bieden voor evaluatie van het schrijven van verslagen en/of werkstukken en het opschrijven van eigen ideeën, ervaringen, gebeurtenissen en fantasieën in een verhaal, informatieve tekst, of gedicht. Het opstellen van een eenvoudig bericht, of het invullen van eenvoudige standaardformulieren krijgt minder aandacht.

Digitaal portfolio PO, *Europees taalportfolio*, *Horeb-Po* en *Webbased taalportfolio* blijken aan alle taken die voor schrijven worden onderscheiden in het referentiekader aandacht te besteden. Daarbij bieden ze vooral handvatten om de taalverzorging (de vorm) te evalueren (Hoe is de spelling en hoe zijn de zinsconstructies?) en wordt bijvoorbeeld in veel mindere mate aandacht besteed aan de afstemming op het publiek.

Digitaal portfolio PO brengt bij de evaluatie van de schrijfvaardigheid als enige instrument alle nuancerings aan op het gebied van taken en kenmerken van de taakuitvoering, zoals geformuleerd in het referentiekader. Omdat het gebruik van *Digitaal portfolio PO* echter niet meer wordt ondersteund, laten we een verdere bespreking van dit portfolio hier achterwege. Bij deze analyse van instrumenten voor schrijfvaardigheid past een kanttekening. Zoals Van Gelderen (2010) terecht opmerkt, stellen de onderscheiden taken binnen dit domein vormkenmerken voorop en zou het in het algemeen vormende basisonderwijs niet zozeer om het leren schrijven van goede brieven en verslagen moeten gaan, maar om het leren schriftelijk formuleren op een voor anderen begrijpelijke en correcte wijze. Daarbij zouden functiekenmerken zoals beschrijven, argumenteren en gevoelens uitdrukken voorop moeten staan.

Tot slot

Omdat er redenen zijn om binnen opbrengstgericht werken niet alleen met toetsen, maar ook met observaties en portfolio's 'taalvaardigheid' in beeld te brengen, is onderzocht welke instrumenten hiervoor beschikbaar zijn. Een eerste inventarisatie leverde een representatieve lijst van 25 observatie-instrumenten en portfolio's op. Daarbij valt op dat er nog beperkt keuze voor groep 3 en 4 is. Zonder afbreuk te willen doen aan de kwaliteiten van de verschillende instrumenten, zien we verder de volgende hiaten in het aanbod. Begrippenlijst en Taalverzorging buiten beschouwing latend, lijkt vooralsnog het domein Luisteren het slechtste bedeed te zijn. Nadere analyse wijst uit dat er zowel wat betreft de mondelinge als schriftelijke taalvaardigheid relatief weinig

aandacht is voor een complexe vaardigheid als het samenvatten van een tekst en daarnaast voor de afstemming van het taalgebruik op het publiek, de natuurlijke context. De verschillende instrumenten blijken tenslotte elk op specifieke aspecten van de taalvaardigheid te focussen. Geen van de instrumenten brengt het gehele spectrum met betrekking tot de taalvaardigheid van een leerling in beeld.

Om de leerkrachten die bij de selectie van een evaluatie-instrument goed overwogen keuzen moeten maken, houvast te bieden, zullen de beschrijvingen van de instrumenten via de website van SLO en via www.leermiddelenplein.nl beschikbaar gemaakt worden. Een verdere ontwikkeling van portfolio's en observatie-instrumenten lijkt gewenst, zodat het aanbod aansluit bij de vaardigheden die de huidige 2.0 samenleving van leerlingen vraagt.

Marijke Kienstra is op freelance basis werkzaam bij SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling.

Literatuur

Beek, A. van der, & Paus, H. (2011). *Leerstoflijnen begrippenlijst en taalverzorging beschreven. Uitwerking van het referentiekader Nederlandse taal voor het domein begrippenlijst en taalverzorging op de basisschool*. Enschede: SLO.

Castelijns, J., Segers, M. & Struyven, K. (2011). *Evalueren om te leren. Toetsen en beoordelen op school*. Bussum: Coutinho.

Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen (2008). *Tijd voor onderwijs*. 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers.

Gelderen, A. van, m.m.v. Paus, H. & Oosterloo, M. (2010). *Leerstoflijnen schrijven beschreven. Uitwerking van het referentiekader Nederlandse taal voor het schrijfonderwijs op de basisschool*. Enschede: SLO.

Ministerie OCW (2007). *Kwaliteitsagenda Primair onderwijs. Scholen voor morgen*. Den Haag: Min. OCW.

Ministerie OCW (2009). *Referentiekader taal en rekenen. De referentieniveaus*. Den Haag: Min. OCW.

Ministerie OCW (2011). *Actieplan po. Basis voor presteren*. Den Haag: Min. OCW.

Ministerie OCW (2012). *Implementatie Referentiekader taal en rekenen 2012*. Den Haag: Min. OCW.

Poos, E. (2011). Werken met portfolio's. Hoe portfolio's kunnen bijdragen aan full partnerschap. In: *Egoscoop 16(2)*, 34-38.